

Aydınlanma Çağı Filozoflarına Göre Kadın: Schopenhauer, Kant ve Rousseau Örneği

Zeynep BAKTEMUR*

Recep Tayyip Erdoğan University, Rize, Turkey*

E-mail: zeynep.baktemur@erdogan.edu.tr

Copyright © 2019 Zeynep BAKTEMUR*. This is an open access article distributed under the Istanbul University Journal of Women's Studies, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ÖZET

Aydınlanma ya da 18. yüzyıl felsefesinin en karakteristik özellikleri, insan aklına beslenen sarsılmaz bir güven ile insanın geleceğinin bilim yoluyla inşa edileceğine dair koşulsuz bir inançtır. Aydınlanma filozofları irrasyonel olana karşı savaş açmışlar; batıl inanç, eşitsizlik, bağınazlık, hoşgörüsüzlük, sansür kavramlarıyla mücadele edip düşünce özgürlüğünü öne çıkarmışlardır. Tarih boyunca Aydınlanma Çağı filozofları üzerine birçok çalışma yapılmış olmakla birlikte onların, kadının “aydınlanan” dünyadaki yerinin ne olduğu sorusuna verdikleri farklı cevapları bir araya getiren herhangi bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Söz konusu boşluğu doldurmayı hedefleyen bu çalışmanın amacı, Aydınlanma Çağı atmosferini soluyan üç önemli filozof olan Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant ve Arthur Schopenhauer’ın; eleştiri, adalet, hoşgörü, özgürlük ve eşitlik gibi kavramların damgasını vurduğu bu dönemde geliştirdikleri felsefi sistemlerine kadını ne kadar ve nasıl dahil ettiklerini göstermek, yüzyıllardır tartışılan “kadının erkeğe göre konumu ile toplumdaki yerinin ne olduğu” sorusuna verdikleri cevapları hem Aydınlanma Çağı’nın atmosferi hem de kendi felsefi sistemleri içinde irdelemek, böylece Aydınlanma’nın aslında “erkeklerin aydınlanması” olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Aydınlanma Çağı, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Arthur Schopenhauer

Women in the Philosophies of the Enlightenment Philosophers: Schopenhauer, Kant and Rousseau

ABSTRACT

The most characteristic features of the Enlightenment or 18th century philosophy are an unshakable confidence nourished in the human mind and an unconditional belief in the future of human beings will be produced through science. Enlightenment philosophers have waged war against the irrational; they fight the concepts of superstition, inequality, bigotry, intolerance, censorship and emphasized freedom of thought. Although there have been many studies on the philosophers of the Enlightenment throughout history, no study has been found which brings together the different answers to the question of what is the place of women in the “enlightened” world. The aims of this study, which targets to fill this gap, are to demonstrate how much and how did the three important philosophers who breath the atmosphere of the Enlightenment Age, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant and Arthur Schopenhauer include women in the philosophical systems they developed in this century marked by criticism, justice, tolerance, freedom and equality and to examine their answers to the question “what is the position of women compared to men and their place in society” in the atmosphere of the Enlightenment

Age and their philosophical systems, thus to reveal that Enlightenment is actually the “enlightenment of men”.

Key Words: Woman, the Enlightenment Age, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Arthur Schopenhauer

GİRİŞ

Aydınlanma ya da 18. yüzyıl felsefesi, entelektüel ve kültürel olduğu kadar felsefi bir hareket olup 16. yüzyıldan beri Avrupa toplumunu dönüştüren olaylar ve gelişmeler dizisinin entelektüel olarak doruk noktasını teşkil etmektedir (West, 2016, s. 12). Aydınlanma felsefesinin en belirgin özelliği, insan aklına sarsılmaz bir güven beslenmesidir. Bu dönemde modern bilimin gücüne ve insanın parlak geleceğinin bilim yoluyla inşa edileceğine dair neredeyse koşulsuz bir inanç beslenmiştir (Cevizci, 2012, s. 324). Aydınlanma düşünürleri irrasyonel olan her şeye karşı bir mücadeleye girişmişler ve rasyonel eleştiriyi başlıca silah olarak kullanmışlardır. Sansüre karşı düşünce özgürlüğünü savunmuşlar, batıl inançlar, eşitsizlik, bağınazlık ve hoşgörüsüzlüğü düşman olarak kabul etmişlerdir. Aydınlanma Çağı'nda rasyonel eleştiri, şüphecilik ve sekülerizm öne çıkmış, siyasi düzlemde ise eşitlik kavramına büyük bir vurgu yapılmıştır (Zeitlin, 2002, s. 230).

Her ne kadar insan aklının sınırları konusunda benzer görüşler sergileseler de Aydınlanma filozoflarının hepsi Aydınlanma düşüncesinin kendisine karşı aynı tavrı sergilememiştir. Bu farklılıkların ortaya çıkmasının en önemli sebebi akıl kavramının oldukça muğlak olmasıdır. Nitekim Aydınlanma sürecinde akıl konusunda meselenin siyasi zorluklarla ilgili kısmı hesaba katılmadan tek yönlü bir yaklaşım sergilenmiş, aklın mantıksal, empirik ve felsefi bilginin yanında hem betimleyici hem de normatif sezgiyi içerdiği düşünülmüştür (Skirbekk ve Gilje, 2013, s. 315-316).

Bu dönemde siyasi alanda öne çıkan eşitlik kavramı, kadın haklarıyla ilgili uyanışlara sebep olmuş, “aydınlanan” dünyada kadının nasıl bir yeri olduğu sorusu gündeme gelmiştir. İşte bu soru çalışmamızın merkezini teşkil etmektedir. Hacim kaygısı nedeniyle incelememiz Aydınlanma Çağı'nın genel özelliklerini taşıyan üç filozof: Arthur Schopenhauer (1788-1860), Immanuel Kant (1724-1804) ve Jean-Jacques Rousseau'nun (1712-1778) kadın konusundaki düşünceleriyle sınırlı tutulacaktır. Üç filozofun kadın meselesini ele alırken üç farklı bakış açısı sergilediklerini söylemek mümkündür. Schopenhauer, kadının erkekten farkını daha çok ontolojik bir farklılık olarak görmekte, bu nedenle kadını “erkeğin ötekisi” olarak algılamaktadır. Kant, kadını güzel kavramı çerçevesinde estetik bir varlık olarak incelemekte, kadının akıl ve karakterini ikinci plana itmektedir. Rousseau ise kadının toplumdaki rolüne ve erkeğe göre konumuna odaklanmaktadır. Bu çalışmada adalet, hoşgörü, özgürlük ve eşitlik gibi kavramların revaçta olduğu bir dönemde yaşayan bu üç

filozofun kadın hakkındaki düşünceleri kendi bakış açılarından incelenecek, böylece kadının “aydınlanan” dünyada yerinin ne olduğu sorusuna bir yanıt aranacaktır.

Kadına Ontolojik Bakış: Arthur Schopenhauer

Aydınlanma Çağı'na “irade” kavramını merkeze aldığı kötümser felsefesiyle yön veren Alman filozof Arthur Schopenhauer, kadınlar hakkındaki katı ve acımasız düşünceleriyle tanınmıştır. Onun kadınlara yaklaşımının temelinde kadın ve erkeğin birbirlerinden ontolojik olarak farklı oldukları düşüncesi yer almaktadır. Schopenhauer'ın kadın doğası ve kadın-erkek ilişkisi üzerine düşüncelerine yer verdiği en önemli eseri, *Aşkın Metafiziği*'dir. Bu eserde Schopenhauer, kadın ile erkek arasındaki aşk ve cinselliği, felsefesinin merkezini oluşturan irade kavramıyla birlikte düşünmektedir. Filozof bu eserinde kadınların erkeklerden ontolojik olarak farklı olduğunu savunmakta, kadınların nasıl olduğu ve olması gerektiği konusunda düşüncelerini açıklamaktadır.

Schopenhauer'a göre kadın, akli tarafından yönetilen erkekten farklı olarak içgüdülerine göre davranmaktadır. Bunun sebebi ise kadında “ganglion” denen öznel sinir sisteminin erkeğinkine kıyasla çok daha fazla gelişmiş olmasıdır. Bu sistem kadında “zerebral” denen büyük beyin sistemine ağır basmakta, kadının içgüdülerini merkeze alarak yaşamasına neden olmaktadır (Schopenhauer, 2014, s. 30). Schopenhauer için aşk ve eşeysel üreme, insanların bütün hareketlerinin bütün sebepleri içinde en güçlü ve etkili olanıdır, hatta bu, bütün insan çabalarının nihai amacıdır (Schopenhauer, 2017, s. 314-315). O, aşkın temelinde sadece, meydana getirilmesi gereken bireye yönelik bir içgüdü'nün yattığını, iki aşık insanın birbirlerine karşı sevgilerinin gittikçe artmasının, bu kadın ve erkekten meydana gelecek bireyin şimdiden yaşamak istemesinden kaynaklandığını savunmaktadır. İki insanın birbirini sevmesi ise karşılıklı olarak birbirlerinin kusurlarını etkisiz hale getirebilecek özelliklere sahip olmalarına bağlıdır. Onların tek bir varlık olup yaşamayı sürdürme istekleri, sonunda içinde her ikisinin de kalıtsal özelliklerinin kaynaştığı ve birleştiği tek bir bireyde yaşamaya devam etmeleriyle gerçekleşmiş olur. Bunun tersine bir erkek ve bir kadın arasındaki karşılıklı, kararlı ve inatçı isteksizlik, antipati, nefret ve soğukluk; onların birlikte meydana getirebilecekleri bireyin, fizyolojik yapısı bozuk, kendi içinde uyumsuz, mutsuz bir varlıktan öte bir şey olamayacağını göstergesidir (Schopenhauer, 2014, s. 22).

Schopenhauer, erkekle kadının doğası arasındaki farkları ise şöyle açıklamaktadır:

“Her şeyden önce, erkeğin doğası gereği aşta vefasızlığa, kadının ise sürekli sadakate

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2019/1: 1-12

eğilimli olduğu gerçeği bu incelemeye girer. Erkeğin aşkı, doyum bulduğu andan itibaren belirgin bir biçimde azalır: Hemen hemen bütün öteki kadınlar onu, sahip olmuş olduğu kadından daha fazla çekerler: Erkek değişiklik özler. Kadının aşkı ise, özellikle o andan sonra artmaya başlar. Bu, türü koruyup onun varlığını sürdürmeye, bu bakımdan da daha fazla çoğalmaya yönelik doğanın amacının bir sonucudur. Bildiğimiz gibi erkek, kendisine yeterince kadın sunulduğu takdirde, kolayca yılda yüz çocuk meydana getirebilir; kadın ise, istediği kadar çok erkeğe sahip olsun, ikiz ihtimalini hesaba katmazsak, yılda sadece bir çocuk dünyaya getirebilir. Bu nedenle erkeğin gözü hep başka kadınlardadır; kadın ise buna karşılık bir tek erkeğe sınıksız sarılır: Çünkü doğa onu içgüdüleri gereği ve hiç düşünmeden, gelecekteki doğumun besleyicisi ve koruyucusunu yanında tutup korumaya sürükler. Bundan ötürü erkeğin eşine sadakati yapaydır, kadınıki doğaldır; dolayısıyla da kadının ihaneti, nesnel olarak, sonuçları bakımından olduğu kadar, öznel olarak doğaya aykırılığı bakımından da erkeğinkinden çok daha az bağışlanabilir bir ihanettir.” (Schopenhauer, 2014, s. 31)

Schopenhauer'a göre bir erkekte kadını en çok etkileyen şey, sağlam irade, kararlılık, cesaret, yüreklilik, dürüstlük gibi karakter özellikleri iken, bir erkek için başka bütün özellikler kolayca bedensel güzelliğin gerisinde kalabilir (Schopenhauer, 2014, s. 36-37). Schopenhauer, kadının erkeğe göre genel olarak zayıf ve küçük bedene sahip olmasından küçümseyici bir tavırla bahsetmektedir. Ona göre bir erkek, ancak zekâsı cinsel güdülerle bulanıklaştığında, “bu ufak tefek, dar omuzlu, geniş kalçalı ve kısa bacaklı cinsi” güzel bulabilir (Schopenhauer, 2014, s. 30). Schopenhauer, bir bireyin irade ve karakter özelliklerini babasından, zekasını annesinden, beden yapısını ise her ikisinden aldığını savunmaktadır (Schopenhauer, 2014, s. 23). Onu bu düşünceye sevk eden şeyin irade ve karakter gibi önemli addettiği niteliklerin kadına mal edilmesine gönlünün razı olmaması gerektir. Çünkü ona göre kadın zevk, ihtiras ve içgüdüsel eğilimlerinin oyuncağı olan gevşek bir varlıktır (Tanyol, 1998, s. 34). Schopenhauer, erkeğin çokeşliliğini savunmaktadır. Ona göre bir erkeğin birden fazla kadına ihtiyacı vardır, dolayısıyla onun birden fazla kadınla birlikte olma ve onları destekleme özgürlüğünün kendisine verilmesinden daha adil bir şey olamaz. Çokeşlilik her kadının bakılmasını garanti altına alır. Oysa tek eşlilik pek çok kadının evde kalmasına, daha çok çalışmasına, hatta fahişeliğe yönelmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan çokeşlilik hem kadın türünün ihtiyaçlarına cevap vermesi hem de erkek türünün tatminini sağlaması bakımından gerekli ve işlevseldir (Kenny, 2017, s. 284). Filozof için kadının en büyük kusuru adalet duygusunun onda eksik olmasıdır. Kadın daha güçsüz cinsiyet olmasının bir neticesi olarak kurnazlık konusunda kendisini geliştirmiştir. Öyle ki doğa ona erkeklere karşı saldırı ve savunma aracı olarak duygularını gizleme gücü vermiştir. Diğer yandan kadın erkekleri esas duyguları konusunda kandırırken herhangi bir ahlaki sorumluluk hissetmediği için daima kendisini haklı görür (Kenny, 2017, s. 283). Onun felsefi sistemi içinde kadın, yaşama iradesi gösteren bireyleri dünyaya getirme işlevi dışında –ki Filozofa göre kısırlık da erkekten ziyade kadından kaynaklanır (Schopenhauer, 2013, s. 45)- erkeğe göre noksan,

bu yüzden daima kendini gizleyen, kandıran, kurnaz, içgüdüleri ve hislerine göre hareket eden, aklın hakimiyetinden uzak yaşayan bir varlıktır. Ona göre kadının erkek tarafından bakılması ve kontrol edilmesi gerekir.

Schopenhauer'ın kadınlara karşı tavrını belirleyen önemli etkenlerden biri, şüphesiz babasından hayli genç, özgürlüğüne düşkün ve hırslı bir kadın olan annesi Johanna'yla anlaşmazlıkları (Hasipek, 2009, s. 37), diğer etken ise özel hayatında kadınlar tarafından sürekli reddedilmiş olmasıdır. Schopenhauer'ın kadına yaklaşımının arka planının anlaşılması adına annesiyle ilişkisi hakkında bilgi vermek gerekli görünmektedir. Johanna Schopenhauer, yazdığı feminizm temalı roman, makale ve biyografilerle döneminin ünlü bir yazarı olmuştur. Kendisinden yaşça büyük, tutucu ve kıskanç biri olan kocası akli rahatsızlıklar yaşamış, Johanna, bu süreçte kocasıyla ilgilenmek yerine onu yaşlı bir hizmetçiye teslim etmeyi tercih etmiştir. Arthur, annesinin babası hastayken partiler verip babası acı çekerken gönlünü eğlendirmesini hiçbir zaman affetmemiştir (Schopenhauer, 2016, s. 44). Johanna, kocasının intiharından sonra serbest aşk hayatı yaşamaya başlamış ve böyle bir hayat için en uygun ortam olduğu düşüncesiyle Weimar'a taşınmıştır. Schopenhauer annesinin yeniden evlenmesine ve havai bir hayat yaşamasına daima karşı çıkmıştır. Johanna'nın entelektüel hırsı da anne ile oğul arasında büyük tartışmalara neden olmuştur. Annesi bir evden iki dâhinin çıkmayacağını söyleyerek her fırsatta oğlunu küçümsemiştir. Yaşadığı dönemde tanınmayan ve kitapları satılmayan Schopenhauer ise, annesine, geleceğin onu, ancak kendisi sayesinde tanıyacağını söyleyerek Weimar'dan ayrılmış ve annesiyle bir daha hiç görüşmemiştir (Durant, 2010, s. 298-299).

Schopenhauer'ın kadınları mahkûm eden düşüncesinin temelini realist ve nesnel bir kadın gözlemine dayandığını söylemek çok zordur. Görünen odur ki Schopenhauer kadınlar hakkındaki düşüncelerini özellikle annesiyle arasındaki anlaşmazlık ve rekabet, hatta kıskançlık duygusu üzerinden şekillendirmektedir (Tanyol, 1998, s. 34). Elbette yaşantıların insan hayatı üzerindeki etkisi yadsınamaz. Fakat bu etki insanı tek bir tür nedeniyle tüm cinsi yargılayacak duruma getirdiğinde bu durumun doğru akıl yürütmeyi ve bu akıl yürütmenin ulaştırdığı sonuçların güvenilirliğini önemli ve olumsuz biçimde etkilediği açıktır. Schopenhauer, kadına karşı beslenebilecek bütün iyi duyguların doğanın bir zorlamasından kaynaklandığını savunarak esasında ontolojik olarak erkekte aşağıda gördüğü kadının değerini bütünüyle bertaraf etmek ya da en aza indirmek için büyük bir çaba sarf etmiştir. Bütün bunlar göz önüne alındığında Schopenhauer'ın Aydınlanma Çağı'nda yaşanan kadın hakları konusundaki uyanışları küçümsemediğini düşünmek hiç de zor değildir.

Kadına Estetik Bakış: Immanuel Kant

Immanuel Kant, insan aklının doğasının yine insan aklıyla aydınlatılması

konusundaki iyimserliği ile Aydınlanma ve Alman idealizminin en önemli filozoflarından biri olmuştur (Taşçı, 2009, s. 73; Lloyd, 2015, s.97). Kant için Aydınlanma, kişinin kendi aklını bir başkasının aklına ihtiyaç duymaksızın kullanabilmesidir. Ona göre Aydınlanma'nın ilkesi şudur: "Sapere aude! Kendi aklını kullanma cesareti göster." (Lloyd, 2015, s. 99).

Kant, aklın doğasına yönelik yaptığı yoğun araştırmalarda erkek aklını, ahlak alanındaki çalışmalarında ise doğrudan erkeği esas almış gibi görünmektedir. Çünkü Kant, kadının bilgeliğinin akıl yürütmek değil, hissetmek ve sezmekle ilgili olduğunu düşünmektedir. Onun erkek aklına güveni, aile kurumuyla ilgili düşüncelerini de etkilemiş, bu nedenle akli muhakeme yeteneği daha gelişmiş olan erkeğin evlilik hayatında yöneten taraf olması gerektiğini savunmuştur. Buna göre evde kadın da söz sahibidir, fakat aklıyla evliliğe yön verecek kişi erkektir. Kant, kadınların da erkeklerin akıl ve muhakeme gücüne güvendiklerini şu sözlerle ifade etmektedir:

"Kendi ölümü için son yargının bir erkek hakimler heyeti tarafından mı yoksa bir kadın hakimler heyeti tarafından mı verileceği bir kadının seçimi olsaydı, kesinlikle kendi hâkimi olarak erkek hakimler heyetini seçerdi." (Kant, 2004, s. 108-111)

Kant'ın filozoftan çok bir gözlemcinin bakış açısıyla kaleme aldığını ifade ettiği *Güzellik ve Yücelik Duygusu Üzerine Gözlemler* adlı "eleştirel-öncesi" sayılabilecek eseri, onun, kadın ile erkek arasındaki farkların ne olduğuna dair düşüncelerini içeren ilk ve en temel eseridir (Göçmen, 2012, s. 95). Bu eserin üçüncü bölümünü kadın ve erkeğin birbirleriyle ilişkili doğası üzerine gözlemlerine ayıran Kant, güzellik duygusunu genel itibarıyla kadına, yücelik duygusunu ise erkeğe atfetmektedir. Erkeğe oranla kadın endamının genel olarak daha ince, niteliklerinin daha narin, duruşunun ise daha alımlı olduğunu ve kadının karakterinin dostluk, hoşluk ve kibarlığa daha yakın olduğunu ifade etmektedir. Fakat Kant'a göre bundan, kadının soylu niteliklerden, erkeğin ise güzellikten bütünüyle uzak olduğu anlaşılmamalıdır, bunlar her iki cinsin öne çıkan özellikleridir. Fakat yine de her iki cinsin niteliklerinin kadında güzellik, erkekte ise yücelik duygularının güçlenmesi için birleştirilmesi gerekir (Kant, 2010, s. 32). Kant'a göre güzellik, sadece vücut yapısıyla değil, aynı zamanda insanın davranışları, duygu ve düşünce dünyası ile ilişkilidir. Kant, basit olan ve zahmetsizce gerçekleştirilen eylemleri güzelliğe, yani kadına; büyük çabalarla gerçekleştirilen ve hayranlık uyandıran fiilleri ise yüceliğe, yani erkeğe atfetmektedir. Filozofa göre bir kadının zorlu bir öğrenme sürecine girmesi ve düşüncelerle kafasını yorması, kadınlara uygun nitelikleri yok etmektedir. Kendi ifadesiyle, Eski Yunanca dolu bir kafaya sahip olan ya da mekanik biliminin tartışmalı konularında bağırıp çağıran bir kadının pekâlâ sakalı da olabilir; zira vermeye çalıştığı derinlik havasını en iyi biçimde sağlayacak olan sakaldır (Kant, 2010, s. 33-34). Kant, kadın ve erkeğin ahlak konusundaki nitelik ve durumları hakkında ise şunları söylemektedir:

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2019/1: 1-12

“Kadının erdemi güzel bir erdemdir. Erkek cinsin erdemi, soylu bir erdem olmalıdır. Kadınlar, haksız olduğu için değil, çirkin olduğu için aşağılık olandan uzak dururlar ve erdemli eylem, onlar için, ahlâkî açıdan güzel olan eylem demektir. Görevden, zorunluluktan, yükümlülüğten yana bir şey yoktur. Kadınlar hiçbir emri, hiçbir somurtkan kısıtlamayı hoş görmezler. Bir şeyi, yalnızca hoşlarına gittiği için yaparlar ve iyi olan da yalnızca onları memnun edecek olanı yapma maharetinden ibarettir. Cins-i latifin ilkeler konusunda yetenekli olduğuna pek inanmam ve bunu söylemekle kimseyi incitmediğimi umarım, zira bu yeteneğe erkeklerde de çok ender rastlanır. Ama İlahi Takdir bunun yerine onların göğsüne müşfik ve iyicil duyguları, ince bir görgü duyarlığı ve hoşgörülü bir ruhu yerleştirmiş. Fedakârlık ve yüce gönüllü bir öz kısıtlama onlardan asla istenmemelidir. Bir erkek, servetinin bir kısmını bir dostu için tehlikeye atacağını karısına asla anlatmamalıdır. Karısının zihnine ağır bir sır yükleyerek neşeli muhabbetini kösteklemeye ne gerek var? Hatta kadınların zayıflıklarının birçoğu, deyim yerindeyse, güzel kusurlardır. İncitilme ya da talihsizlik, onların narin ruhunu üzüntüye sevk eder.” (Kant, 2010, s. 36-37)

Kant’a göre, kötülükleri uzaklaştırmaya yarayan ve herkese yakışan temiz kalplilik, doğanın hiç ele avuca sığmayan bir eğilime sınır koymaya yönelik ketumluğu olan utanç, büyük mükemmelliklerde bir tür soylu yalınlık ve masumiyet sağlayan tevazu ve kişinin kendisindeki soylu bir itkiyle bağlantılı olan sakin bir iyilikseverlik ve saygı, bir kadının sahip olması gereken birinci sınıf erdemlerdir. Kibir, küstahlık, huysuzluk ve hırçınlık ise kadını çirkinleştiren özelliklerdir (Kant, 2010, s. 38-40). Kant’a göre kadında ilerleyen yaş güzelliğin baş düşmanıdır. Bu yüzden kadın yaşlanıp güzelliğini yitirdikçe saygıdeğer hale gelebilmek için yüce ve soylu nitelikler kazanmaya çalışmalıdır. Yaşlanan kadın kitap okumalı, akli muhakeme ve sezgi yeteneğini geliştirerek Tanrı vergisi güzelliğin boşalan yerini fark ettirmeden esin perileriyle doldurmalıdır. Kadının bu süreçte ilk öğretmeni ise kocası olmalıdır. Kant’a göre kendisini geliştirmiş, mütevazı, dostça tutuma sahip olan ve gençlik hazlarına karşı anlayış gösteren bir kadın, aynı yaştaki erkeklerden daha ince, farklı bir anlamda da olsa bir genç kızdan daha alımlıdır (Kant, 2010, s. 45). Evlilik yaşamı söz konusu olduğunda Kant, kadın ile erkeği birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görmektedir. Buna göre evlilik bağıyla birleşen çift erkeğin akli ve kadının zevkiyle canlılık kazanan ve yönetilen tek bir ahlaki birey oluşturur. Kant’a göre deneyimle elde edilen sezgi konusunda sadece erkeğe, duygulardaki özgürlük ve kesinlik konusunda sadece kadına güvenilmez. Fakat çiftler arasındaki duygu incelikleri ve karşılıklı hassasiyet sadece evliliğin başlangıcında söz konusudur. Çiftlerin duyguları birlikte yaşam deneyiminin sonraki süreçlerinde gittikçe donuklaşır ve sonunda dostça bir sevgiye dönüşür. Evlilikte asıl maharet, duygu inceliklerini kaybetmemektir (Kant, 2010, s. 48). Kant, güzel olan ile yüce olan arasındaki ilişkiye dair çözümlemesinden açıkça, “kötü olandan, çirkin olduğu için kaçınmak ve erdemli olanı, güzel olduğu için sahiplenmek” idealini çıkarmıştır. Görülen odur ki Filozof, eleştirel-öncesi dönemde bu idealini belirlerken geçmişten miras aldığı kadın ve erkek arasındaki erkek lehine hiyerarşik ilişki biçimi anlayışını

eleştirel-sonrası dönemde de genel olarak değiştirmemiştir (Göçmen, 2012, s. 114-116). Aklın doğası ve ahlak alanındaki açılımlarıyla felsefe tarihinin en etkili filozoflarından biri olmayı başaran Kant'ın kadın hakkındaki düşüncelerinin bu kadar sığ olması şaşırtıcıdır. Nitekim Kant için kadın tek yönüyle öne çıkması gereken salt estetik bir varlık, hatta tam ifadesiyle güzel olması/kalması gereken bir objedir. Bilgi peşinde koşmak, felsefi ya da bilimsel meselelere kafa yormak bir kadın için gülünçtür. Filozofun bu yaklaşımını, ahlak alanında da sürdürdüğü söylenebilir. Çünkü onun için kadın, ahlaki ilkelerden uzak, sorumluluklardan kaçarak sadece yapmak istediklerini yapan bir varlıktır.

Kadına Toplumsal Bakış: Jean-Jacques Rousseau

Jean-Jacques Rousseau, Aydınlanma'nın doğayı kontrol altına alma coşkusuna katılmamakla kalmamış, Aydınlanmacı düşüncüyü reddetmiştir. Fakat buna rağmen aklın ilerleyişiyle ilgili kendine özgü bakış açısıyla Aydınlanma içerisinde kendisine önemli bir yer edinmiştir (Lloyd, 2015, s. 89). Rousseau yaşadığı dönemde, toplumda var olan çarpıklıkları görmüş ve bunlara ilişkin çözüm önerileri sunmuştur. Eşitlik, özgürlük, egemenlik, birey, toplum, vatandaşlık gibi çok çeşitli alanlarda ortaya koyduğu görüşleri, kendisinden sonra gelen düşünürler üzerinde derin etkiler bırakmıştır (Sarıpek, 2010, s.94). Rousseau, medeni toplumun bireyi yozlaştırdığını iddia etmiş, eşitlik ve özgürlüğün hâkim olduğu "doğa" haline geri dönüşü savunarak, ilerlemenin akıl ışığında bilim ve sanayile gerçekleşeceğini savunan Aydınlanma filozoflarından ayrılmış, böylece Aydınlanma'nın hem temsilcisi hem de en büyük eleştirmenlerinden olmuştur.

Rousseau'nun kadın hakkında ortaya koyduğu düşünceler, kadının aile ve toplumdaki yeri ve rolü ile doğrudan bağlantılıdır. Rousseau için kadının ailedeki konumu erkeğe göre belirlenmelidir. Ona göre ataerkil güç erkeğe doğa tarafından bahşedilmiştir. Bu nedenle evin yönetimi fiziksel olarak hem kadından hem de çocuklardan güçlü olan erkekte olmalıdır. Otorite erkek ile kadın arasında eşit olmamalıdır, çünkü terazi tam dengede olduğunda bir saman çöpü bile bu dengeyi bozmaya yeter. Bundan başka, kocanın, karısının hal ve gidişi üzerinde tam bir denetleme yetkisi olmalıdır; çünkü erkeğin evlatlığa kabul etmek ve beslemek zorunda olduğu çocukların başkalarından olmadığından emin olmak onun için önemlidir. Korkacak böyle bir şeyi olmayan kadınsa kocasının üzerinde aynı yetkiye sahip değildir. Diğer yandan çocuklar da yaşamlarının ilk yarısında kendi ihtiyaçlarını karşılayan babalarına yaşamlarının ikinci yarısında hizmet etmekle yükümlüdür (Rousseau, 2008, 129-131; Rousseau, 2005, s. 9). Kadının toplumdaki yerine gelince, Rousseau için kadın toplum için akıl tarafından ehlileştirilmesi gereken potansiyel bir düzensizlik kaynağıdır. Ona göre toplumların mahvolmasının en büyük nedeni

kadınların kural tanımazlığıdır. Fakat Rousseau, akıl tarafından aşılın kadının aynı zamanda akıl tarafından arzulandığını ifade etmekte, akıldan uzak ve doğaya yakın olması nedeniyle kadınları övmektedir. Doğaya yakın olmaları, ahlaki yozlaşmaların yaşandığı modern toplumdaki onları ayırmakta, bu durum kadına ahlaki olarak örnek oluşturma rolü sağlamaktadır. Fakat yine de Rousseau için modern toplumun tapındığı akıldan doğaya uzanan yolculuğu yapacak olan esas itibarıyla kadın değil, erkektir (Lloyd, s. 95-96).

Rousseau'nun kadın hakkındaki düşüncelerini en belirgin şekilde ifade ettiği eseri, çocuk eğitimi üzerine yazdığı kitabı *Emile*'dir. Bu eserde Rousseau, bir erkek çocuğunun doğumundan yetişkinliğine kadar nasıl bir eğitimden geçmesi gerektiğini ayrıntılı olarak ele almaktadır. Rousseau'ya göre özünde iyi olan insan, kendi özü ve doğasından ne kadar koparsa o kadar kötüleşir. Bu nedenle ona göre Emile doğa ile iç içe bir eğitim almalıdır. Bir insanın yeteneklerinin ortaya çıkabilmesi için en temel koşul özgürlük olduğundan Emile de modern ve kuralcı toplumun baskısından uzakta yetiştirilmelidir. Rousseau bu eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması gerektiği kanaatindedir. Fakat bu eşitlik kadın-erkek arasında değil, erkeklerle başka erkekler arasındadır (Genç, 2015, s. 26-27). Emile, toplumun esas üyesi olarak, bütünüyle kontrollü bir eğitimden geçmekte, böylece onun modern toplumdaki uzak ve doğaya yakın bir yaşam sürmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Rousseau, Emile sosyal ilişkiler geliştirmeye başladıktan sonra eserine dahil ettiği Sophie'yi ise, bütünüyle Emile'in ihtiyaçlarını karşılayan, onu mutlu eden ve tamamlayan bir karakter olarak ele alır. Emile'in karşı cinsle ilişkisi başlangıçta arkadaşlık niteliği sergilerken, Emile evlenebilecek yaşa geldiğinde aralarındaki ilişkinin niteliği de değişir. (Genç, 2015, s. 26). Rousseau evlilik çağındaki kadın ve erkeğin aldıkları eğitimlerin farklı olması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre aile kurmak ve çocuk yetiştirmek konusunda ortak hedefleri olmakla birlikte, kadın ve erkeğin farklı sorumlulukları vardır. Kadın evin içiyle ilgiliyken, erkek evin dışıyla ilgili sorumlulukları üstlenecek şekilde yetiştirilmelidir. Dahası kadın erkek gibi tek ve bağımsız bir birey olmadığından eğitiminin ne şekilde gerçekleştirileceği de erkeğe göre belirlenmelidir. Çünkü kadın zayıf cins olarak ayakta kalabilmek için erkeğe ihtiyaç duyar. Kadının erkeğe bağımlılığı din eğitimi konusunda da geçerlidir. Bir kadın dini konularda kendi başına karar verebilecek akli yetkinliğe sahip olmadığından evlenene kadar babasının, evlendikten sonra ise kocasının dinini benimsemelidir. Çünkü kadın dini konularda ifratla tefrit arasında bir orta yol bulabilecek akli kapasiteye sahip değildir (Genç, 2015, s. 27-30).

Kadın ve erkek arasındaki farklılıklar cinsiyetlerin doğasının farklılığından kaynaklanmakta, bu farklılık onların toplum içindeki görev ve sorumluluklarını belirlemektedir. Buna göre erkek toplum içinde aktif ve güçlü, kadın ise pasif ve zayıf

olmalıdır. Nitekim kadın erkeğin hoşuna gitmek üzere yaratılmıştır. Her ne kadar erkeğin de kadına hoş görünmek gibi bir görevi varsa da bu zorunlu değildir. Erkeğin meziyeti gücünde, kadının meziyeti ise güzelliğindedir. Kadın kadınlığını ve çekiciliğini erkeği memnun etmek üzere kullanılmalı, bunun için şarkı söylemek, dans etmek, el işlerinde kendisini geliştirmek gibi faaliyetlerde bulunarak güzelliğine güzellik katmalıdır. Erkek için tamamlayıcı olması gereken kadının görevi bedensel güç kazanmak değil, kendisini erkeğe beğendirmektir. Kadınlığının gereklerini yerine getirdikçe ilerleyen kadının, erkeklik iddiasında bulunup erkeğin haklarını gasp etmeye çalıştıkça onlardan geri kalması kaçınılmazdır. Rousseau'ya göre kadın erkeğe fayda sağlamak, kendisini ona sevdirmek ve saydırmak, erkeğin hizmetini görmek, ona nasihat vermek, onu teselli etmek, hayatı erkek için zevkli bir hale getirmek ve bunların yanında insan neslinin devamını sağlamak için en az dört çocuk doğurmakla yükümlüdür (Rousseau, 1966, s. 384-395; Genç, 2015, s. 29-30).

Görüldüğü gibi toplumsal alanda ortaya koyduğu düşünceleriyle Fransız Devrimi'ne ilham kaynağı olan Rousseau, yazılarında sık sık vurguladığı eşitlik ve özgürlüğü erkekler arası kavramlar olarak görmüş, kadının toplumun bağımsız bir bireyi olduğunu yadsıyarak kadını, erkeğin bütünüyle doğası gereği güçlü olmasından kaynaklanan temel hak ve özgürlüklerinden men etmiş, kadının toplum içinde açıkça pasif ve zayıf kalması gerektiğini savunarak güçlü bir erkek toplumu hayali kurmuştur.

SONUÇ

Aydınlanma Çağı, eşitlik, hoşgörü, açık fikirlilik vb. kavramlarla siyasi ve toplumsal açıdan; akıl ve bilim kavramlarıyla ise entelektüel açıdan insanlara çok şey vadetmiştir. Fakat bilimsel ilerlemeyle kontrol altına alınan, toplumsal açıdan eşitlik ve özgürlüğün hakim olduğu adil bir dünya cennetinde kadının konumunun pek iç açıcı olduğunu söylemek mümkün değildir. Birbirlerinden farklı alanlarda farklı çalışmalar ortaya koymalarına ve farklı bakış açılarına sahip olmalarına rağmen Schopenhauer, Kant ve Rousseau'nun, kadını ahlaki, toplumsal ve bilimsel alanlardan dışlayarak kadının "aydınlanan" dünyadaki yerinin evi olduğu konusunda birleşmeleri şaşırtıcıdır. Bu konuda hakim geleneksel düşünceleri benimseyen bu filozofların özel yaşamlarının da kadın konusundaki düşünceleri üzerinde önemli etkileri olduğunu söylemek mümkündür.

Görüldüğü gibi Aydınlanma filozofları, inşa ettikleri yeni felsefi ve toplumsal düzende kadına ya yer vermemiş ya da Antik Yunan'dan miras kalan ve çağlar boyunca muhafaza edilen, "kadının tamamlanmamış erkek olduğu", dolayısıyla erkeklerle aynı

insanî haklara sahip olamayacağı düşüncesini sürdürmüşlerdir. Kadının erkekler arasındaki farkları eksiklik olarak telakki ederek onun aile ve toplumdaki yerini kendisine teslim etmemişlerdir.

KAYNAKÇA

- Cevizci, A. (2012). *Felsefenin kısa tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Durant, W. (2010). *Felsefenin öyküsü*, (Çev. Ender Gürol). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Genç, H. N. (2015). Jean-Jacques Rousseau'nun Emile'inde kadın eğitimi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VII-I, s. 25-34.
- Göçmen, D. (2012). Immanuel Kant'ın güzellik ve yücelik duygusu üzerine gözlemleri. *Felsefi Düşün: Akademik Felsefe Dergisi*, 42, s. 95-136.
- Hasipek, S. (2009). *Schopenhauer'da güzelliğin temellendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kant, I. (2010). *Güzellik ve yücelik duyguları üzerine gözlemler*. (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayın.
- (2004). *Yaşamın anlamı*. Wolfgang Kraus (Ed.). (Çev. Gürsel Uyanık ve Ahmet Sarı). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Kenny, A. (2017). *Modern dünyada felsefe*. (Çev. Burcu Doğan). İstanbul: Küre Yayınları.
- Lloyd, G. (2015). *Erkek akıl*. (Çev. Muttalip Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2005). *Ekonomi-Politik*. (Çev. İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi.
- (1966). *Emil*. (Çev. Hilmi Ziya Ülken, Ali Rıza Ülgener, Salahattin Güzey). İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- (2008). *Siyasal fragmanlar-Ekonomi politik üzerine söylev*. İstanbul: Say Yayınları.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2019/1: 1-12

Sarıpek, D. B. (2010). Rousseau'nun vatandaşlık fikirlerinin yirminci yüzyıl vatandaşlık algısıyla karşılaştırılması. *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1, s. 93-103.

Schopenhauer, A. (2014). *Aşkın metafiziği*. (Çev. Veysel Atayman). İstanbul: Bordo-Siyah Yayınları.

----- (2013). *Güzelin metafiziği*. (Çev. Ahmet Aydoğan). İstanbul: Say Yayınları.

----- (2016). *Hiçliğin mutlu sessizliği*. (Çev. Nuran Gündüz). İstanbul: Aylak Adam Yayınları.

----- (2017). *İsteme ve tasarım olarak dünya*. (Çev. Levent Özşar). İstanbul: Biblos Kitabevi Yayınları.

Skirbakk, G. ve Gilje, N. (2013). *Antik Yunan'dan modern döneme felsefe tarihi*. (Çev. Emrah Akbaş ve Şule Mutlu). İstanbul: Kesit Yayınları.

Tanyol, C. (1998). *Schopenhauer'da ahlak felsefesi*. İstanbul: Gendaş Yayınları.

Taşçı, Ö. (2009). Kadı Abdülcebbar ve Kant'ta estetik anlayışı. *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2, s. 73-80.

West, D. (2016). *Kıta Avrupası felsefesine giriş*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Zeitlin, I. M. (2002). Aydınlanma: felsefi temeller. (Çev. Mustafa Tekin). *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, s. 229-135.